

Sajtó- és olvasástörténet

Agárdi Péter

Mozaikkocka a magyar sajtó legújabb kori történetéből

A *Tekintet* negyedszázada

Dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes, akit ennek a *Festschrift*nek a szerzői kerek születésnapja alkalmából köszöntenek, legalább három tudományterületen, három szellemi szférában termékeny és kreatív: a *könyvtárügy*, a *történettudomány* és a *pedagógia* övezetében. Sokoldalú személyiség, akit egyszerre jellemez a gyakorlatiaság és a kereső-kutató elmélyülés; a tudás, az értékek szenvedélyes átadási vágya, képessége és az alkotó felismerések, tudományos értelmezések kihordásának szépsége. Ilyenként ismertem meg őt magam is közel 15 évvel ezelőtt, amikor a *Pécsi Tudományegyetemen* elkezdődött az egyetemi szintű informatikus könyvtáros szak előkészítése és akkreditációs folyamata, s értelemszerűen az elsők között vontam be őt terveinkbe. Dárdai Ágnes érdeme is, hogy a képzés, immár 10 éve, sikeresen működik.

* * *

A *sajtótörténet* – amelynek műveléséhez egy szerény adalékkal szolgálok az alábbiakban – szerves része a Dárdai Ágnes által művelt diszciplínáknak is, ő maga is kapcsolódik hozzá nem egy munkájában. Mindannyian tudjuk természetesen: az a roppant dinamikájú mediális, digitális, mobilkommunikációs *kultúráváltás*, illetve ikonikus fordulat, amely végigsöpör világunkon, nem csupán általában értelmezteti újra a Gutenberg-galaxist és könyvtárszemléletünket, hanem a *sajtó* és a *bibliotéka* fogalmát, illetve működését is vadonatúj kihívások elé állítja. A hagyományos sajtótörténetnek hamarosan „vége”, mindazonáltal kutatás-módszertani tapasztalatait meg kellene őriznünk a modern tudományos diskurzusokban is, az általa feltárt értékeket, hagyományokat pedig elengedhetetlen beiktatni a nemzeti kulturális emlékezetbe. Érdemesebb tágabb perspektívából szemlélődni, elemezni és értékelni: *mediatörténetről*, sőt *információtörténelemről*¹ beszélni, mint olyan tudományos megközelítésről és horizontról, amely szervezesebben és sokoldalúbban illeszti be a print és az elektronikus információk történetét a szociokulturálisan meglapozott, a közönség és a piac dinamikájára is érzékeny történelmi elbeszélésekbe.² Az online sajtó ugyan – vélhetőleg – nem fogja teljesen fölszámolni a nyomtatott folyóiratok kultúráját, de kétségtelenül

---

¹ Z. KARVALICS 2004

² Lásd erről legújabban: LENGYEL 2013. 5–14.

szűkebbre vonja olvasóközönségét, miközben az *e-book* és a *digitális sajtó* új dimenziókat nyit s a kulturális demokratizálás esélyeivel is megkínál bennünket. A könyvtár mint intézménytípus szintén radikális átalakuláson megy keresztül, beleértjük – egyebek mellett – az „otthonról” hozzáférés digitális dimenzióját is (példá erre a Dárdai Ágnes vezette *PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont* is), de ez sem értékeli le, még kevésbé hatálytalanítja a tradicionális bibliotékát. Az online sajtó olvasási minősége, recepció gyakorlati és aurája ugyancsak más, mint a nyomtatotté, mégsem deklarálható eleve alacsonyabb rendűként. Ugyanakkor kétségtelenül hozzájárul ahhoz az ellentmondásos tünetcsoporthoz, amelyet – egy, éppen a Dárdai Ágnes vezette *Tudásközpont* által publikált digitális könyvben – a *kultúraváltással* egyidejű *kultúravestésként* kíséreltem meg minősíteni.³ A par excellence kulturális profilú sajtó esetében is hasonló ez a helyzet, annál is inkább, mivel az elmúlt egy-másfél évtizedben már működnek „csak” online irodalmi orgánumok is, amelyek gyökeresen átalakították az irodalmi élet nyilvánosságát is.⁴

A fejlett nyugat-európai lappiacon és médiavilágban is izgalmas eszmecsere zajlik a nyomtatott és az online sajtó, a digitális újságírás funkcióiról és jövőjéről; lásd erről legutóbb Baracs Dénes összefoglalóját a párizsi XXI című folyóirat kiáltványáról, a *Manifeste-ről*.⁵ Láthatóan csökken a hazai nyomtatott lapok és folyóiratok száma és „presztízse”, olykor a diszkriminatív kulturális, illetve kultuskormányzati támogatáspolitikai is ritkítja, sőt kontraszelektálja soraikat. Teljesen digitális kiadásra állt át például a nagyhírű *Beszélő*, s másokat is fenyeget vagy éppen éltet ez a „halmazállapot-váltás”. Mindez visszamenőlegesen s előre is átalakítja a médiatörténet kutatási irányait is, miközben az elmúlt években ígéretes megújulás jellemzi a magyar sajtótörténet-írást. Hadd utaljak csak – a már hivatkozott munkák mellett – Lakatos Éva négykötetes monumentális bibliográfiájára,⁶ számos új szemléletű és módszertanú könyvre,⁷ a tradicionális *Magyar Könyvszemle* és a posztmodern *Médiakutató* újabb évfolyamaira vagy éppen a legrégebb magyarországi napilap, a *Népszava* 140. születésnapjával kapcsolatos szakmai tanácskozások – egyelőre még nem publikált – előadásaira.

* * *

Magam szakmai pályám kezdete óta számos sajtótörténeti tanulmányt írtam, ezúttal azonban egy nem lezárt folyamú kulturális orgánum, a *Tekintet* bemutatásával szeretnék tisztelni Dárdai Ágnes eddigi munkássága előtt, egyúttal –

³ AGÁRDI 2012b

⁴ A legismertebb s talán a legnépszerűbb közülük a 2013 tavaszán immár 11 éves www.litera.hu

⁵ www.emasa.hu/print.php?id=10352

⁶ LAKATOS 2010–2013

⁷ PL.: NYUGAT NÉPE 2009, BAJOMI-LÁZÁR 2005, BRIGGS–BURKE 2012, FLEISZ 2005, RÉVÉSZ 2011, SIPOS 2011, TAKÁCS 2012.

persze csak közvetve – hozzászólni a sajtó- és médiatörténet, illetve a média jelene-jövője körüli vitákhoz. Megközelítem – friss lapról lévén szó – még nem lehet teljesen objektív, hiányzik hozzá a kellő történelmi távlat és a társlapokkal való összehasonlító elemzés kontextusa. Azt sem hallgathatom el, hogy a tanulmány előzménye évfordulás alkalmából született⁸ s személyes szálak is kötnek a folyóirathoz, illetve egykori s mai szerkesztőihez. Mindazonáltal bízom benne: mégis sikerül felmutatni egy sajtótörténeti értéket a legújabb kori magyar nemzeti kultúrából.

Annál is inkább, mivel mára bizonyos vagyok benne, hogy ez az irodalmi belvilág suttyogó propagandája és mecénáló gépezete által olykor eklektikusnak és karaktertelennek bélyegzett folyóirat – a 21. századból visszanezve – legalább annyira hiteles tükre és értéktára lesz az irodalmi századfordulónak és a nemzeti önismeretnek, mint a legdívatosabbak, a legzajosabbak, a legtámogatottabbak.

Az 1988/1. szám óta sok víz folyt le a Dunán és a Szegedről elszármazott Ördögh Szilveszternek különösen kedves Tiszán. Nyakig benne vagyunk a 21. században, van honnét visszanezni, újraolvasni, megítélni. Ördögh Szilveszter, a gründoló immár a mennyei vadászmezőkről követi szigorú-kedves *tekintettel* földi sorsunkat és az irodalom, benne folyóirata életét. Ami ez utóbbit illeti: a termés olyan vastagra duzzadt, hogy nálam sajnos már a pincében sem fér el. Néhány példányt, főleg a tematikus számokat azonban (miként más, egykor szintén elrakott folyóiratból) megőriztem; így mindenképp az 1991/4-es (nem évfordulóhoz kötött!) *József Attila-számot*. Ebben ugyanis – kitüntetett és emlékezetes pillanat! – szépíróként együtt olvasható Simonyi Imre és Tandori Dezső, Határ Győző és Páskándi Géza, Hubay Miklós és Veress Miklós, Fejes Endre és Dobai Péter, Szilágyi Ákos és Kántor Péter, Kertész Ákos és Tar Sándor. Az esszé-, memoár- és tanulmányműfajban pedig olyan szerzők kerültek egymás mellé, mint Cseres Tibor és Bánlaky Pál, Fekete Sándor és Pozsgay Imre, Papp Zsolt és Kósa Ferenc, Ördögh Szilveszter és Heleszta Sándor, Gyertyán Ervin és a Deutsch Tamás–Bayer Zsolt szerzőpáros. Hol vagyunk már tőlük? S ők hol vannak már egymástól?

Nagy becsben tartom a féltő gonddal szerkesztett *Veres Péter-összeállítást* (1996/5–6. sz.) vagy az *Illyés Gyula-emlékszámot* (2002/4–5. szám); nagyszerű volt a *Juhász Ferencet köszöntő* 2008/3. szám is. Fájdalommal őrzöm az *Ördögh Szilvesztertől búcsúzó* 2008/1. számú füzetet. Ha a negyedszázad egész folyóirattermését már nem is tudom őrizni, régi szentségtörő szokásom, hogy egy-egy emlékezetes írást (főleg az „online-világ” előtti időszakból) kiszabadítottam a fűzött példányból s önállóan, kivágatként raktároztam el. Annál is inkább, mivel a *Tekintetnek* – sajnos – még nincs online kiadása, csak néhány régebbi szám érhető el a www.terasz.hu-n. Természetesen az efféle magánszorgalmú archiválás meglehetősen szubjektív szempontok szerint működik, egyéni-tematikus

---

⁸ AGÁRDI 2012a. 6–19.

érdeklődéshez kötött. Nálam e mánia mentőcsomagjába kerültek Demény Pál írásai, memoárrészletei, pl. József Attiláról (1988/3. szám), Spiró György briliáns esszéi Fejes Endréről és Juhász Ferencről (2003/4. szám), valamint Móricz Zsigmondról (2004/6. szám). Őrzöm Sárosi Bálint két zenei tanulmányát (2007/5. és 2011/5. szám), valamint Petrovics Emil indulatos és felrázó zeneesztétikai végrendeletét (2011/2. szám). Eltettem továbbá az egykori *Új Írás* emlékét és tanulságait idéző Farkas László- és Kenyeres Zoltán-tanulmányt (2007/2. és 2011/2. szám), annál is inkább, mivel gimnazista korom óta gyűjtöttem e kimúlt folyóirat évfolyamait. Kedvenc szövegeim közé tartozik Hovanyecz László szívet melengető s egyúttal tragikus felhangú családi és történelmi emlékezése, a *Homo Kadaricus* (2012/1. szám), valamint Romány Pál *Áchim András-tanulmánya* (2011/5. szám). Az efféle szubjektív és célorientált válogatás, az egyéni recepció persze legalább annyira vall az olvasóra, mint a hitelesített értékekre, de az objektivitás kontrolljaként ott van mások (sokak) olvasata, s a teljes negyedszázad termése. Az emlékek és olvasmányélmények frissítéseként pedig rendelkezésre áll folyóirat Excel-táblázatba foglalt *digitális repertórium*a, amelyet a *Tekintet* szerkesztőségétől kaptam.

A fenti szubjektív válogatás aligha illene bele egy hidegen objektivista sajtótörténetbe, de nem is ígértem effélét, bár a *Tekintet* 26 évfolyama – s egyáltalán: az 1988 óta eltelt negyedszázad hazai irodalmi folyóiratainak históriája – lassan ezt is indokoltta tehetné. Ám ez még odébb van. Annál is inkább, mivel a régi számokat lapozgatva s a repertóriumot böngészve „túl sok” személyes emlék toluul föl bennem – ha nem is apologetikus konklúzióval; ez a személyesség nem lehet műfajidegen egy hommage-kötettől, még ha közvetlenül nem is Dárdai Ágnessel kapcsolatos. Az a negyedszázad, ami a *Tekintet* eddigi életideje, lényegében egybeesik a rendszerváltozás körüli-utáni két és fél évtizeddel, amelynek több mint a felét már a Dárdai Ágnessel való együttműködésben éltem meg. Ez időszakkal kapcsolatban kinek-kinek megvan a személyes sorsából és a távlatos történelem-, illetve értékszemléletéből fakadó narratívája, amibe – akarva akaratlanul – belehelyezhető a *Tekintet* recepciója és arculatelemzése is. Ez még bizony az Assmann-féle ún. *kommunikatív emlékezet* periódusa,⁹ ami azért nem teszi törvényszerűvé, hogy pusztán egy magánvallomására szűküljön le annak az érvénye, amit az alábbiakban elmondandó leszek. Annál is kevésbé, mivel lesznek benne szigorúan tárgyyszerű állítások, egzakt bizonyítékokkal megalapozott általánosítások is.

* * *

Amikor a *Tekintet* 1988-ban megindult, az egész hazai szellemi-politikai nyilvánosság földrengésszerű változásokat élt meg – természetesen elválaszthatatlanul

---

⁹ ASSMANN 1999. 1-158.

a világpolitikai átrendeződésektől. Az év során új pártok és politikai szerepű civil szervezetek alakultak; tavasszal Kádár János lemondott az MSZMP főtitkári posztjáról, s ezzel a róla elnevezett korszak véget is ért; megkezdődött a Nagy Imre és mártírtársai rehabilitációjával és újratemetésével kapcsolatos folyamat; októberben létrejött a *Nyilvánosság Klub*, novemberben megalakult a Németh Miklós-kormány stb. Különösen termékeny volt ez az időszak hosszabb távú kulturális és művelődéspolitikai programok készítésében, közművelődési „jövőtervezésben” és ilyen tárgyú vitákban. Miközben minden a politikáról, a politikai pluralizmusról szólt, sistergően kreatív volt a szellemi élet, a kulturális hétköznapi világ.¹⁰ Ebben a történeti kontextusban szükséges látnunk és megítélnünk 1988–1989 nagy lapalapítási periódusát is (ami, igaz, sajnos értékes lapok, például az *Új Írás* megszűnésével, durva fölszámolásával is együtt járt). Hogy csak a folyóiratokat említsem (s bizonyára hiányosan), ekkor lépett ki a nyilvánosságba a legális *Beszélő*, jelent meg az *Eszmélet*, az *Ezredvég*, a (sajnos rövid életűnek bizonyult) *Hiány*, a *Hitel*, a *Holmi*, a *2000*, a *Magyar Napló*. Szemléletükben, profiljukban gyökeresen eltérőek, sorsuk is széttartó (bele sem kezdtek pénzügyi, támogatási, politikai háttérük különbözőségeinek érzékeltetésébe), de így együtt új, szabad szellemiséget, megújuló nyilvánosságot kezdtek intézményesíteni. Az izgalmas kort 20 év múltán érzékenyen jellemezte Hovanyecz László Ormos Máriával – a Janus Pannonius nevét felvevő *Pécsi Tudományegyetem* első rektorával, a kitűnő történésszel – készült kitűnő interjúja (*Annus mirabilis? 2009/5. szám*).

Annak idején az akkor legnagyobb presztízsű közintézmény, a *Magyar Rádió* egyik vezetőjeként dolgoztam, volt teendőm bőven, így a *Tekintet* alapításának részleteit, intim titkait, háttérküzdelmeit nem ismertem. Ördögh Szilveszter szándékait, értékkezpontú szemléletét, más irodalmi műhelyekben kikovácsolódott szerkesztői gyakorlatát és nem utolsósorban írói ars poeticáját ismerve viszont örömmel fogadtam az elindulást. Főleg, hogy a folyóirat nem a napi politikai irányzatok, pártok egyikének szócsöveként, hanem egy *tágas érték szemlélet képviselőjeként* mutatkozott be, miközben a főszerkesztő személyes baloldalisága, plebejus és értékmentő attitűdje egyértelműen ki volt olvasható a lapokról.

A *Tekintet* a *Magyar Eszperantó Szövetség* lapjaként, két korábbi folyóirat jogutódjaként indult (ezért szerepelt rajta a „XXVIII. évfolyam”), de pár év múlva önállósodott, új évfolyamszámozásra tért át és egy alapítvány kezelésébe, jóindulatú és tekintélyes kurátorok gondozásába került. Miközben az első szám még az eszperantó-folytonosságot hangsúlyozza (ami „filozófiaként”, az egyetemes humanizmus krédójaként ma is vállalható), már a szerkesztői beköszöntőben egyértelmű volt, hogy a *Tekintet* új, kulturális arculatú orgánusként definiálja önmagát, s ez is határozta meg elkövetkező évfolyamainak hasábjait. Dacos alcímeként az Ördögh Szilveszter jegyezte évfolyamok számain a „*független folyóirat*” önde-

---

¹⁰ Lásd erről egykori összefoglalási kísérletemet: AGÁRDI 1997.

finíció is szerepel, ami egyrészt kedves irónia a rendszerváltozás éveiben megjelent lapok túlnyomó többségének csak hangzatos, de nem valóságos (eszmei-politikai) „függetlensége” felett, másrészt kifejezi az értékek, a humánus moralitása iránti „függő elkötelezettség” önérzetes vállalását is. Már az ötödik évfolyam végén, az addigi teljesítmény ismeretében írhatta a lapról Donáth László: „Ezt az elkötelezettséget, függőséget – furcsa paradoxon – éppen egyfajta függetlenség, a divatoktól, a diktátor korszellem (...) véleményyt, elveket fordító erőszakosságától való szabadság jellemzi.” (1992; az V. évfolyam zárószáma).

Hogy miként esett a választás a *Tekintet* címre, nem kutattam (talán egykor nyilatkozott róla valahol a főszerkesztő), mindazonáltal 25 év múltán is találonak, egyúttal bensőségesnek bizonyult. Jól illett Ördögh Szilveszter szelíd-kíváncsi, olykor viszont szenvedélyes, indulatos karakteréhez is. A címlapon Apáti-Tóth Sándor talányos fiúfotója látható, s erre reflektál a lap utolsó szövegeként sajátos vibrálású, nemzeti és egyetemes dimenziókba átlépő, historizáló költeményében Sumonyi Zoltán. (A főszerkesztővel egyidős Apáti-Tóth egyébként két évtizeden át meghatározó, karakteradó fotósa és illusztrátora lett a lapnak.) A *Tekintet* irodalmi beltartalmát, vizualitását és auráját mérlegelve tehát negyedszázad múltán is releváns volt a címadás. „Mintha” a *Magyar Értelmező Kéziszótár*¹¹ is innen vette volna szócikke definícióját: »érzelmet kifejező pillantás, nézés«. A folyóirat egész teljesítménye pedig a szó régies jelentését is igazolja: »tisztelő, tekintély«: tudniillik értékpártiságával, integratív szerepével tisztelőt vált ki olvasójából, s ez biztosít – minden pöffeszkedő *tekintélyelvonás* nélkül, sőt azzal élesen szembenemve – valódi, *hiteles tekintélyt* a lapnak. Emiatt is mondtam le arról, hogy írásom címében vagy szövegében én is eljátszadok a *tekintet* és képzett, ragozott nyelvi alakzatai szóbokrával, ahogy ezt a folyóirat több híve az 5. évfordulás zárószámában (1992 decemberében) – ott és akkor izlésesen – s azóta is számos esetben megtette.

Ami pedig a „kulturális szemle” profilmeghatározást illeti, Ördögh Szilveszter így indokolta az 1988/1. számban: „(...) *napjainkban különös jelentőségű lehet a kultúra jelenléte, épp a kényszerítő, [a] kultúrát háttérbe szorító gondok miatt. A kultúra az emberi történelem és a mindenkori emberiség életgazdagító szellemi teremtése. (...) A kulturális jelző egyben politikai jelző is, mert mi az együvé tartozást valljuk a különbségek gazdagító fölmutatásával.*” Sem a kényszerűség, sem a szándék nem vesztett időszerűségéből negyedszázad múltán. „*Töprengésre, eszméltetésre szánt, élményt adó olvasnivalót szeretnénk kínálni – folytatja. – Nem kikapcsoló szórakoztatást, nem kánonos agitációt. Sem urbánusok, sem népesek nem vagyunk, de kozmopoliták sem akarunk lenni, s még kevésbé elveket váltogató kibicei valami politikai sakk- vagy kártyajátszmának. Az értéket keressük, az értéket kínáljuk – tudva, hogy tévedhetünk, s tudva, hogy szenzációkra neuralgikus korunkban ez szinte eleve hátrány. Nekünk – s reméljük, hogy sokaknak még – hitünk, hogy nem csupán egymás mellett, de egymással is megfér-*

¹¹ MEK 2003. 1321.

hetnek az egyfelé tartó, de különböző helyről indult jobbító szándékú akarások.(...) Emberit szeretnénk közölni, előítéletektől és elfogultságoktól menteset, tudva, hogy van előítélet s elfogultság talán bennünk is, s tudva, hogy a valóság és az igazság együttes jelzésének a szándéka megköveteli tőlünk az ítéletet."

Hát igen; emiatt is lett a kávéházi vagy kocsmái nyilvánosságban kissé magányos s olykor lesajnált, túl plurálisnak és arctalannak minősített lappá a *Tekintet*. Nem tehetem meg persze, hogy róla szólván másokról lefokozólag írjak. Azt sem állítom, hogy a *Tekintet*hez képest markánsabban irányzatos és többet politizáló-vitakozó folyóiratok kultúraellenesek, szekértábor-polarizálóak, szellemileg rombolóak lettek volna (voltak-vannak persze ilyenek is). „Csak” azt mondom, hogy a *Tekintet* alapvetően irodalomközpontú, de nem l’art pour l’art folyóirat lett s maradt. Nem akart régi *fősodrok*ba és új *mainstream*ekbe betagozódni.

Ha jól emlékszem, Csoóri Sándor *bon mot*-ja volt a „kidekázott népfrontosság” ironikus-pejoratív fogalma az 1980-as évek elejének irodalompolitikai csatáiban; az irányzatos lapok legalitásáért érvelve használta ő a kifejezést egy interjújában – történelmileg joggal. (Illendő hozzátennem: ott és akkor ezt én nem így láttam.) Van, lehet azonban a „népfrontosságnak” egy másik, pozitív konnotációja is – a politikai-ideológiai pluralizmus korában, az elmúlt két-két és fél évtizedben, miközben újabban magát a *népfrontot* is szitokszóként, „kommunista ármányként” emlegetik a jobboldal, a szélsőjobboldal nyelvpolitikai erőterében. Nos, a *Tekintet* az irodalmi értékek, pontosabban a szerzők világnézete, irodalom-közéleti szociometriája, kötődése szempontjából valóban népfrontos volt, s maradt. Nem lengte-lengi körül valamiféle elitista szellemiség, sztárkultusz; a tehetség és az esztétikum számított-számít a szerkesztői gyakorlatban, megrendelésekben. (Az más kérdés: ki nem élt a meghívással, ki hárította el vagy utasította vissza a szerkesztőt.) Az első másfél évtizedben feltűnően gazdag volt a *világirodalmi* (főleg a lírai) kínálat; vietnami, arab, francia, román, német s más ciklusok sokszínűen váltogatták egymást; ebből a szempontból külön összehasonlító elemzést is megérdemelne a folyóirat. Az utóbbi évtizedben ez a profil – bizonyára főleg a szerzői jogi és a honorárium-kötelezettségek miatt – visszaszorult.

A kezdetektől fogva igen erős ugyanakkor a lap történelmi, szociográfiai, valóságirodalmi profilja is. A napi és középtávú ideológiai-politikai eszmecserékben, a polarizált diskurzusokban nem vagy alig vett (vesz) részt a *Tekintet*, de aligha süthető rá, hogy semleges lenne a magyar társadalom régi és új sorskérdéseiben. Ha a két és fél évtized során némi átrendeződéssel is, szerzői között a világnézeti spektrum szinte minden színezetű tehetsége megszólal, de a művek esztétikuma – bár szükségképpen hullámzó színvonalon – ép és „pártatlan”. A tanulmányokat, esszéket, publicisztikákat és dokumentumközléseket pedig a múltira és a jelenre való szigorú rákérdezés, egy tágan értett szabadelvű-baloldali történelem- és kultúrafelfogás jellemzi.

* * *

Lehetetlen részletes szöveg- és értékanalízisbe bocsátkozni; s tudom, hogy a nevek, a szereplő és a hiányzó szerzők adatbázisa sem szolgál perdöntő sajtótörténeti érvként. A *Tekintet* értékrendjét illusztrálandó mégsem odázhatom el a saját olvasatom tényekkel (a digitális repertórium adataival) megkísérelt alátámasztását. A két és fél évtized alatt kb. 3300 közlemény jelent meg a hasábokon. A folyóirat indulásakor Ördögh Szilveszter már kinőtt a „fiatal író” – amúgy is vitatható – státuszából; nemcsak saját művei, hanem irodalom-közéleti szerepe okán is. Természetes ugyanakkor, hogy a *Tekintet* szerzőinek körét elsődlegesen a vele egy nemzedékbeliekből „toborozta”, annál is inkább, mivel már korábban is sokat küzdött – hidakat építve – az ezt az „1968-as” nemzedéket is egyre inkább fenyegető szakadások, politikai és ízlésterroros („realista” kontra „posztmodern”) megosztottságok ellen. A *Tekintet* maga is ennek az integratív törekvésnek a jegyében indult.

Hogy mennyire volt tudatos és sikeres ez a szándék, azt a nemzedék ma is tekintélyes, de immár révbe ért alkotóinak alább következő *válogatott névsora* bizonyítja. (A zárójel a *Tekintet* hasábjain a negyedszázad alatt publikált írásoknak a repertórium alapján mért számát mutatja.) Jócskán vannak, akiknek az évek során a *Tekintet* lett-maradt a szinte egyedüli publikációs fóruma; hogy miért, az egyenként mérlegelhető, mindazonáltal jelenlétük a szerkesztő feltétlenül rokonszenves nemzedéki hűségét is bizonyítja. Futólagos névsorolvasás 2012 „befutottjai” felől az egykori nemzedék szépíróiról: Benke László (6), Csaplár Vilmos (4), Dobai Péter (31), Esterházy Péter (2), Gécz János (9), Horváth Péter (17), Kiss Anna (27), Ladik Katalin (3), Marafkó László (17), Marosi Gyula (4), Nógrádi Gábor (9), Onagy Zoltán (34), Ördögh Szilveszter (36), Pardi Anna (11), Pintér Lajos (25), Sáránci József (24), Spiró György (2), Sumonyi Zoltán (33), Szepesi Attila (3), Tábori Zoltán (13), Tar Sándor (10), Temesi Ferenc (5), Vári Attila (10), Veress Miklós (10) stb. Tudom: a számok önmagukban nem mondanak el mindent, a megjelenésekben lehettek esetlegességek; többen pedig már nem élnek, pályájuk korán lezárult. Nehéz (de kénytelen vagyok) elfojtani magamban azt a késztetést, hogy erről a – persze sokkal szélesebb – nemzedékről s egyes, itt szereplő egyéniségeiről maradandó emlékeket, jellemző sztorikat idézzek fel, vagy, hogy írói pályájuk alakulásáról, ha csak pár mondat erejéig is, de elmondjam véleményemet.

Túldimenzionálni azonban nem szeretném ezt a *generációs szempontot*, annál is kevésbé, mivel az említett alkotók mára megszűntek nemzedék lenni. Szólhatnak itt a nemzedék kritikusairól is, de őket majd más vonatkozásban hozom szóba. Sajtótörténeti és irodalomszociológiai szempontból mindenesetre példászerű, hogy Ördögh Szilveszter, majd a nála – paradox módon – egy-két évtizeddel idősebb utódai, Hovanyecz László és Farkas László milyen tudatossággal igyekeztek-igyekeznek megőrizni ennek a 68-as generációnak az irodalmi jelen-

létét, virtuális intézményét a *Tekintet* hasábjain. Számomra éppen ez a folyóirat egyik fő érdeme, de egyúttal ez is nosztalgiám tárgya. Hiszen ennek a – természetesen annak idején sem egységes – irodalmi nemzedéknek egykoron magam is tagja lehettem-voltam, nem éppen idilli körülmények között, egy évtizednyi (1975–1985) politikai szerepvállalás, s a belőle fakadó, szigorú önismeretet követelő személyes megpróbáltatások árán.¹²

Ha már ezzel az „illetlen” generációs megközelítéssel éltem, folytatom a mienkéhez képest már annak idején is apakorú, ma már idős írónemzedékkel. Nem ugyanilyen bőséges kínálattal, de annál markánsabb egyéniségek – tudatos szerkesztést bizonyító – kiemelt jelenlétével tűnt s tűnik ki a *Tekintet* a hazai és határon túli idősebb magyar írók reszpublikájában, megint csak *szekértábor-függetlenül*. Ismétlem: nem szabad, hogy bedőljünk a számmisztikának, de a publikációs adatok relevanciája aligha tagadható. Reprezentatív, értékrend-meghatározó tény, hogy a legtöbb költemény, illetve verspróza Juhász Ferentől van (58). Továbbá olyan „nagy öregek” (köztük többen már sajnos halottak) fémjelzik a folyóiratot, mint Baranyi Ferenc (14), Bihari Sándor (50), Bor Ambrus (11), Csák Gyula (28), Fejes Endre (17!), Gyurkó László (15), Határ Győző (5), Hegedűs Géza (7), Horváth Elemér (29), Hubay Miklós (9), Kertész Ákos (29), Mocsár Gábor (5), Monoszló Dezső (10), Simonyi Imre (akinek 13 publikációja volt haláláig, 1994-ig), Szakonyi Károly (23!), Tandori Dezső (35!), Tornai József (28!). Természetesen voltak-vannak „nemzedéken kívüli”, írócsoportokhoz kevésbé kötődő alkotók is, akik szintén domináns jelenlétükkel tűnnek ki, pl. Báthori Csaba (20), Birtalan Ferenc (14), Csukás István (19), Gyimesi László (6), Keresztes Ágnes (18), Lászlóffy Csaba (10). Említhetem Ördögh Szilveszter „rég” szegedi íróársait is, akik számára ugyancsak fórumot biztosít a lap, mint – a tanulmány- és esszéírók mellett – pl. Bárdos Pált (11) vagy Polner Zoltánt (23). Természetesen a negyedszázad során voltak-vannak a *Tekintet*nek pályaindító fölfedezettjei is, ami szintén külön elemzendő lenne, hadd utaljak most csupán a folyóirat hasábjain 2010 után feltűnő Szálinger Balázusra (9) vagy Lackfi Jánosra (3).

Minden kiemelés és csoportosítás sértő lehet a nem megszólítottakra nézve, de elkerülhetetlen. Külön is említem a társadalomtudós, memoárszerző, történész és publicista írástudók körét, akiknek szintén meghatározó a jelenléte, s akiknek a *Tekintet* erős valóságközeliségét és társadalomkritikai érzékenységét köszönhetjük. Az agráros Kun István írásai, riportjai (13), Püskösti Árpád történeti és szociografikus termése (15) és Romány Pál tudós történeti írásai (22) a folyóirat kiemelkedően értékes, jellegadó publikációi. A korán, 1991-ben elhunyt Demény Pálnak állandó fóruma volt az induló *Tekintet* (4), Fekete Sándornak (17) és Gyertyán Ervinnek (17) pedig szinte kizárólagos megjelenési lehetősége utolsó éveikben. A teológiai-etikai esszé nagy formátumú prédikátor írástudójá-

¹² Legutóbb az 1979-es lakitelki találkozó 30. évfordulója alkalmából publikált „nemzedékközpontú” írásomban vallottam erről: Egy „harmincéves érettségi találkozó” tablójára. AGÁRDI 2012b.

vá érett Donáth László 1991 óta publikál a lap hasábjain (6). A marxista filozófus és sinológus Tőkei Ferenc (5), a kitűnő szociológus Papp Zsolt (3) és Heleszta Sándor (4) már sajnos nincsenek közöttünk; viszont Bánlaky Pál (16), Tóth Pál Péter (15) és újabban Laki László (2) annál aktívabbak. A népi baloldal politikus közírói közül – akár a legitim szerkesztői rokonszenv, személyes barátság okán is – többször publikál Kósa Ferenc (9) és Berecz János (7). A 2007-es évfolyamban pedig – ritka alkalmként *Tekintet* hasábjain –, örömmre, egy vita is kibontakozott, méghozzá a szocializmusról, a baloldaliság jövőjéről (Gyertyán Ervin felkavaró esszéje nyomán, Galló Béla, Krausz Tamás, Kéri Elemér, Rubicsek Sándor, Gyurkó László és Berecz János hozzászólásával). Otthonra lelt a folyóiratban a kereszténydemokrata Giczy György is.

Bizonyára szakmai ártalom, hogy árgus szemekkel figyeltem-figyelem az irodalomtörténészek és kritikusok jelenlétét, szerepét. E hivatásban meghatározó személyiségei a *Tekintet*nek a sarzsi nélkül is kiemelkedő formátumú két szegedi tudós: Péter László (6) és Lengyel András (8; két kitűnő könyvét is kiadta a folyóirat). A különböző nemzedékbeli kritikusok, irodalmárok közül a nemrég elhunyt Lőrinczy Huba (8), továbbá Alföldy Jenő (35), Köpeczi Béla (4), Pomogáts Béla (29), Süpek Ottó (9), Tarján Tamás (13) kiegyensúlyozott, de markáns értékrendet képviselnek. Újabban E. Fehér Pállal (8), Kenyeres Zoltánnal (9) és Szabó B. Istvánnal (6) is bővült rendszeres művelőinek köre. Más példákban is látható: a folyóirat szerkesztői a negyedszázad során tiszteletre méltó módon felvállaltak máshonnan eltanácsolt, kirekesztett tehetségeket is – valódi produkciójuk, s nem nevük vagy sérelmük alapján.

Tudom, minél hosszabb a „névsorolvasás”, annál igazságtalanabb a kihagyottak, a nem említettek szempontjából. Hiszen vannak egy-két, talán alkalmi publikációval rendelkező, de „nagy nevek”; vannak „utóélet nélküliek”; vannak nagyszámú publikációval szereplők, akiknek az írásait sajnos nem tudtam alapos figyelemmel követni; s kétségtelenül vannak olyan szerzők is, akiknek munkássága bizony kihullt az idők rostáján. De hát melyik klasszikus folyóiraatra nem jellemző ez – elég csak a *Nyugatra* utalnom?

* * *

A *Tekintet* negyedszázada természetesen periódusokra bontható, de ezek elkülönítéséről és részletes jellemzéséről e rövid áttekintésben le kell mondanom. Azt azonban nem hagyhatom említetlenül, hogy az alapvető szellemi és arculatbeli *kontinuitás* mellett szükségképpen vannak *hangsúly- és profilkülönbségek* is az Ördögh Szilveszter által főszerkesztett első 20 év és a Hovanyecz László főszerkesztésében, Farkas László szerkesztésében eddig eltelt 5 évfolyam között. 2013-ban elhunyt Hovanyecz László is (a 2013/6. szám búcsúzik tőle); a teljes szerkesztői felelősséget Farkas László vette vállára. A régóta hűséges (s csupán egy-két személyben változó összetételű) *kuratórium* lap iránti felelősségérzete is

példaszerű a magyar sajtóban; említessék meg a nevük: Juhász Ferenc (tiszteltetbeli elnök), dr. Révész T. Mihály (elnök), Deák Gábor, Donáth László, Kocsis András Sándor, dr. Rubicsek Sándor. Méltatlan lenne tehát akár túldimenzionálni, akár bagatellizálni az első 20 és az újabb 5 évfolyam különbségeit, mint ahogy az első húsz év sem volt teljesen homogén. Mindenesetre tény: az utóbbi időszakban – Szemethy Imre jóvoltából – megszépült, vonzóbb lett a folyóirat vizuális kiállítása, tipográfiai arculata, gazdagabb lett az illusztrációs anyag. A műfaji öndefiníció is módosult: a *Kulturális szemle* helyett az *Irodalom / művészet / társadalom* talán frissebbnek tetszik. Annak is kifejezője lehet, hogy némileg átalakult, markánsabb lett a folyóirat társadalomtudományi profilja, s ezen belül – bizonyára nem elválaszthatatlanul a „korparancstól” (a felvidéki antifasiszta Fábry Zoltán híres crédója) nyíltabb lett a *Tekintet* múltfeltáró és ideológiai tematizációinak *baloldali karaktere*.

Továbbra sem szállt bele a *Tekintet* a napi politikai diskurzusokba, de érezve írástudói felelősségét, a korábbiaknál talán nyíltabban foglal állást a jobboldali-szélsőjobboldali historizálásokkal, múltamisításokkal, mítoszteremtésekkel, a progressziót megőrző rágalmakkal szemben. Nem publicisztikai beszólásokkal, harsány polémiákkal teszi ezt, hanem a progresszív hagyományok tudatos ébresztésével, azaz szakmai hitelű értékelmutatásokkal – ebben a vonatkozásban is folytatva az első 20 év hiteles kezdeményezéseit, szerkesztői gyakorlatát. Ez a bátorodó tendencia különösen a 2010-es évfolyamtól érhető tetten: a *József Attila-tradíció* még markánsabb képviselőjében (Zsák Judit: 2010/2. szám és e sorok írója: 2012/2. szám), a szociáldemokrácia Trianonhoz fűződő viszonyának dokumentálásával, Hovanyecz László Bayer Józseffel készített rendszerváltás-interjújával, a *Márciusi Frontra* emlékezéssel és – egyéb írások mellett – Udvardi Péter, pécsi doktorandusz kitűnő eurokommunizmus-tanulmányával (2012/2. szám). S ebbe a sorba illeszkedik a 2012/4. szám, benne az 1930-as években publikáló, de mára szinte elfeledett Szirtes Andor nagyon is aktuális hagyatékát ébresztő összeállítással (Trencsényi Imre esszéje és dokumentumközlése), a Vázsonyi Vilmosról értekező Pomogáts Béla, a Lesznai Annáról író Kenyeres Zoltán írásaival, Bakó Endre Illyés Gyula egy politikai versét elemző tanulmányával és Pütkösti Árpád Horn Gyula-portréjával.

* * *

Negyedszázaddal ezelőtt a globális és hazai rendszerváltozás, a nyilvánosság-, a média- és sajtótörténeti fordulat „pillanatában” indult a *Tekintet*. Napjainkban is komoly, de inkább ellenkező irányú s előjelű változásokat élünk meg: elég, ha csak arra utalok, milyenek 2012–2013 körül a politikai, a sajtó- és a kulturális pluralizmus lehetőségei. „Pénzügyi okokból” (valójában a „centrális erőter” diszkriminatív támogatás- és reklámpolitikája következtében) a negyedszázaddal ezelőtt indult társlapok közül veszélybe került a *Beszélő*, a *Holmi*, a *2000*, az

Eszmélet, az Ezredvég, de a korábban indult Mozgó Világ is. Talán nem fölös aggodalmaskodás féltetni a szinte egyetlenként megmaradt független Klubrádiót, a Népszabadságot és a Népszavát, vagy az Élet és Irodalom, a Magyar Narancs, a 168 Óra című hetilapokat sem. Képmutatás lenne elhallgatni: nehéz körülmények között jelenik meg a Tekintet is. Igaz: az alapítása óta eltelt 26 év során létrejött egy gazdag s (még?) valóban szabad internetes nyilvánosság, ami a kulturális életet, az irodalmi közbeszédet is – alapvetően, ha nem is ellentmondásmentesen – kedvező irányba alakította, de ebben a dimenzióban is vannak veszélyjelek. Mindenesetre a negyedszázados születésnapon – ha a könyvtárakban jelen vannak is példányai – nem ülhetek felhőtlen örömmünnepet a Tekintet olvasói, szerzői és szerkesztői. A digitális kultúraváltás és a magyar szellemi élet polarizálódása komoly veszélyeknek teszi ki, pedig nemzeti kultúránk sérülne azzal, ha lezárt sajtótörténeti periodikumá sárgulnának a Tekintet évfolyamai. Keserédes mentőként érdemes emlékeztetni arra, amire Konrád György figyelmeztetett a legális Beszélő megjelenésekor: „Hogy kell-e még szamizdat? Muzeális emlék lett, mert mindent ki lehet nyomtatni? Bizonyára. De azért maradjon meg tartalékban egy-két nyomdagép.”¹³

* * *

Az a sokszínű, plurális, szakértáborokhoz nem kötődő, elfogulatlan, értékcentrikus arculat, ami a Tekintetet is jellemzi, egyre kevesebb értelmiségi írástudó és szakmai műhely sajátja a 2010-es évtizedben. E kevesek közé tartozik dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes tudományos és pedagógiai munkássága, illetve az általa vezetett Egyetemi Könyvtár is. Bár vélhetőleg számos napi közéleti, művelődéspolitikai vagy világnézeti kérdést eltérően ítélünk meg, én – egyebek mellett – ezért az értékintegráló karakteréért tisztellem őt. Ez méltó a Pécsi Tudományegyetem professzorához is.

Pécs, 2013-2014.

---

¹³ KONRÁD 1992. 698-701.

IRODALOM

- AGÁRDI 1997 AGÁRDI Péter: A kultúra sorsa Magyarországon 1985–1996. Budapest, 1997.
- AGÁRDI 2012a AGÁRDI Péter: A Tekintet negyedszázada. = *Tekintet*, 2012/5. 6–19.
- AGÁRDI 2012b AGÁRDI Péter: Kultúravesztés vagy kultúraváltás? Nemzeti értékek – kultúraközvetítés – művelődéspolitikák. Tanulmányok. [digitális kiadás] Pécs, 2012.
<http://digitalia.tudaskozpont-pecs.hu/?p=3312>,
<http://mek.oszk.hu/10900/10981/html/index.html>.
[2013.02.20.]
- ASSMANN 1999 ASSMANN, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, 1999.
- BAJOMI-LÁZÁR 2005 Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Szerk. BAJOMI-LÁZÁR Péter. Budapest, 2005.
- BRIGGS-BURKE 2012 BRIGGS, Asa – BURKE, Peter: A média társadalomtörténete Gutenbergtől az internetig. 2., bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, 2012
- FLEISZ 2005 FLEISZ János: Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940. Pécs, 2005.
- Z. KARVALICS 2004 Z. KARVALICS László: Bevezetés az információtörténelembe. Budapest, 2004.
- KONRÁD 1992 KONRÁD György: Megérkezés. Beszélő 1989. 26. szám. In: *Beszélő* összkiadás. 3. kötet. Budapest, 1992.
- LAKATOS 2010–2013 LAKATOS Éva: A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. I–IV. kötet. Budapest, 2010–2013.
- LENGYEL 2013 LENGYEL András: A mindennapok szemüvegekészítői. Sajtótörténeti tanulmányok. Budapest, 2013.
- MEK 2003 Magyar Értelmező Kéziszótár. Főszerkesztő: PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Budapest, 2003.
- NYUGAT NÉPE 2009 Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról. Szerk. ANGYALOSI Gergely – E. CSORBA Csilla – KULCSÁR SZABÓ Ernő – TVERDOTA György. Budapest, 2009.
- RÉVÉSZ 2011 RÉVÉSZ Sándor: Médiaháború 1989–2011 = *Kritika*, 2011/5., 6., 7., 9–10.
- SIPOS 2011 SIPOS Balázs: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Budapest, 2011.
- TAKÁCS 2012 TAKÁCS Róbert: Politikai újságírás a Kádár-korban. Budapest, 2012.